

PREVEDENI ZGODOVINSKI ROMANI

Miran Hladnik
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Zgodovinski roman se dogaja v času pred avtorjevo življenjsko izkušnjo; o dogodkih so se avtorji poučili iz zgodovinskih dokumentov. Je nacionalno specifičen žanr, saj mu gre od vznika v 19. stoletju (v slovenski književnosti od leta 1864 dalje) v vsaki od nacionalnih literatur primarno za tematizacijo domače zgodovine za potrebe lokalnih bralcev. Slovenci so romansirano zgodovino prebirali v izvirnem slovenskem zgodovinskem romanu in v slovenščino prevedenih tujih romanih, večjezični pa tudi v drugih jezikih. O razmerju med drugojezičnimi, prevedenimi in izvirnimi teksti v žanru lahko prepričljivo govorimo šele na podlagi izčrpnih bibliografskih seznamov. Za izvirni zgodovinski roman tak seznam obstaja (Hladnik 2009, 311–326), dopolnjuje ga seznam do leta 1945 prevedenih zgodovinskih romanov, ki sem ga postavil na Wikivir in je izhodišče za tale prispevek (Hladnik 2022).

2 Prevodi slovenskega zgodovinskega pripovedništva

Ko govorimo o prevodni literaturi, mislimo največkrat na besedila, prevedena v slovenščino, manj pa smo pozorni na prevode slovenskih del v druge jezike. To ni nič čudnega, saj prevodna korpusa količinsko nista primerljiva, prevodi tujih romanov v slovenščino namreč močno presegajo redke in bolj kot ne naključne prevode slovenski del. Seznam prevedenih slovenskih zgodovinskih pripovedi vsebuje 37 del, število prevodov pa je okoli 150, kar pomeni, da je bilo prevajanje izbranih tekstov v druge jezike dokaj načrtno.

V žanru zgodovinskega romana oziroma daljšega zgodovinskega pripovedništva je bil poznan načrt Ferdinanda Kolednika, ki je skušal v čim več jezikov prevesti Jurčičevo

»povest iz 15. stoletja domače zgodovine« *Jurij Kozjak, slovenski janičar* (1864). Izšlo je 18 prevodov, začenši s prevodom Aloisa Koudelke v češčino leta 1894, 18 jih je ostalo v rokopisu, za nadaljnjih 19 pa se je Kolednik dogovarjal (Moder 1982).

Tavčarjevo *Visoško kroniko* (1919) je leta 1949 v slovaščino prevedel Ján Irmel, nazadnje leta 2021 v esperanto Vinko Ošlak in v angleščino Timothy Pogačar; skupaj se je nabralo enajst prevodov. Finžgarjev roman *Pod svobodnim soncem* (1906–07) se dobi v petih jezikih. Pregljevega *Plebanusa Joannesa* (1920) je leta 1930 v češčino prevedel Bohuš Vybíral, v srbsčino leta 1979 Tone Potokar in Gojko Janjušević, leta 2013 pa v nemščino Janez Strutz. V pozabo je šel prevod »starokorotanskega romana« Ivana Laha *Angelin Hidar* (1923) v češčino leta 1927, ki ga do nedavnega ni imela nobena slovenska knjižnica.

Največji prevodni uspeh v žanru je požel Bartolov *Alamut* (1938), prevedli so ga v okoli 20 jezikov. V češčini je knjiga izšla leta 1946, leta 1954 je sledil srbski prevod, leta 1970 francoski itd. Roman je navdihnil ustvarjalce popularne videoigre *Assassin's Creed*, ki pa z besedilom nima več dosti skupnega. Od sodobnih zgodovinskih romanopiscev je bil izjemne prevodne pozornosti deležen Drago Jančar. Njegov roman *Galjot* (1980) je bil preveden v ducat jezikov, *Severni sij* (1984) v 13 jezikov in *Katarina, pav in jezuit* (2000) v osem jezikov.

Od tujih literatur je zanimanje za slovensko zgodovinsko pripoved najprej pokazala češka: 1885 za Sketa, 1894 za Jurčiča, 1896 za Jakoba Bedenka, 1920 za Frana Detelo, 1928 za Finžgarja in Meška. Med jeziki, ki so največkrat posegli po slovenskih zgodovinskih romanih, so nemščina (20), češčina (16), srbsčina/hrvaščina/bosansčina (14), angleščina in francoščina (9), ruščina in italijanščina (6), slovaščina (4).¹

3 Prevodi zgodovinskega romana v slovenščino

3.1 Slovenska in slovanska tematika

Prevodi zgodovinskih romanov v slovenščino so od srede 60. let 19. stoletja dalje nastajali vzporedno z izvirnimi slovenskimi zgodovinskimi pripovedmi. Pograbili so teme, ki so bile Slovincem na tak ali drugačen način blizu: Turki, francoska revolucija, beneška republika, ruska zgodovina, starokrščanska zgodovina. Ker se neslovenski pisatelji izrecno s slovensko zgodovino niso ukvarjali, štejemo za domače v širšem smislu jugoslovanske in vseslovanske teme, zlasti osvobodilni boj južnoslovanskih narodov proti Turkom in boj drugih Slovanov z nekrščanskimi verami in z Nemci. Te teme so združevale rivalska nazorska in politična tabora, liberalce in klerikalce. Znotraj skupnega izhodišča je

1 Za druge prevode glej dopolnjujoče se poglavje Prevedeni slovenski zgodovinski romani v seznamu Prevedeni zgodovinski romani na Wikiviru. Za dopolnila in popravke se zahvaljujem Anki Polajnar, Jani Šnytovi in Janezu Branku.

liberalce bolj zanimalo jugoslovansko ali panslovansko sporočilo romanov, klerikalce pa njihova verskoobrambna ideja.

Vrsta izjav dokumentira nacionalno motivacijo za prevajanje:

Kakor pri vsakem narodu, kedar se začne zavedati, tako so tudi pri češkem narodu od začetka vsi pesniki, lirični, epični, da! celo dramatični imeli pred soboj glavni in vzvišeni smoter s svojimi spisi delovati na to, da se narodna zavest popolnem prebudi in utrdi [...] delovalo se je posebno na to in sicer posebno s tem, da so si pisatelji za predmete izbirali dogodke iz slavne zgodovine češke minolosti (Ivan Hribar, »Novejša češka literatura«, *Ljubljanski zvon* 1881, 318).

V boju smo, borimo se za življenje; nam pa mora biti življenje naroda čez vse. Zanje se mora vse boriti, tudi umetnost. [...] Spomin na davne, slavne čine starih očetov je oni čudotvorni balzam, ki je obudil češki narod, in ki ga dosihdob krepi v borbi za napredek, omiko in svobodo. V zgodovini svojega naroda išče in nahaja Čeh spodbudo in krepost za svoje nadaljnje težnje in boje, in taki pisatelji so češkemu ljudstvu najljubši, kateri mu umejo razodevati slavno in otožno usodo nekdanjih pradedov (Alois Jirásek, »K petdesetletnici njegovega rojstva«, *Slovenski narod* 1901, 199).

Zgodovina in njen mit nista morda v nobeni evropski književnosti igrala večje vloge, kakor v Poljski, saj je apoteoza zgodovine tvorila naravnost izhodišče njih literarnega ustvarjanja vse do svetovne vojne, ki jih je politično osvobodila (France Vodnik, »Novejša poljska zgodovinska povest«, *Slovenec* 1929, št. 141, 9).

Nacionalna zavzetost druží češki, slovenski, poljski in hrvaški zgodovinski roman in jih uveljavlja kot poseben tip nasproti evropskemu zgodovinskemu romanu. Izvirna slovenska zgodovinska povest je sicer sorodna evropski zgodovinski povesti, vendar je »odmaknjena od vse zahodne slovstvene produkcije« in predstavlja samosvojo varianto, sorodno češkim zgodovinskim povestim (Petrè 1940). Po opaznem številu prevodov, ki so izšli na Primorskem, v Gabrščkovi Slovanski knjižnici v Gorici ali v založništvu Edinosti v Trstu, lahko sklepamo, da so bile slovenske obrobne pokrajine zaradi večje nacionalne izpostavljenosti bolj kot osrednja Kranjska naklonjene ideji jugoslovanstva in panslovanstva.

3.2 Prvi prevodi žanra

S katerim tekstom začeti seznam prevedenih zgodovinskih romanov, ostaja vprašljivo. Prva knjiga z zgodovinsko tematiko, deklarirano v podnaslovu kot »sgodba dvanajstiga stolétja«, je bila *Ita Togenburska grafinja* (1831, prevedel Jurij Kosmač). Drugi

del njenega dolgega podnaslova »lepa ino nauka polna [...] sa vse poboshne kristjane popisana, posebno sa tajiste, kateri v' nedolshnosti terpé« pa bralcu sporoča, da gre le za tradicionalno krščanskovzgojno berilo oziroma za žanr ženskosvetniške pripovedi. Življenje Ide von Toggenburg (1140–1226) je bilo v 19. stoletju predmet več nemških verskosposodbudnih pripovedi. Podobnega značaja so še Christoph Schmidta *Jozafat, kraljevi sin iz Indije, povest iz prvih časov krščanstva* (1840, prev. Franc Malavašič), Marie Joséphine Risteau Cottin *Elizabeta ali Pregnanci v Sibirii* (1857) in *Krivoica za krivico: Povest iz časa ruske cesarice Katarine II.* (1859, prev. Franc Malavašič) idr.

Postopoma so se taka besedila daljšala in začela računati na zahtevnejšega sprejemnika, tako da jih sčasoma ni več imeti za verskovzgojna, ampak za poseben žanrski tip zgodovinskega romana, to je pripoved o zgodnjih obdobjih krščanstva. Sem spadajo *Perpetua ali afrikanski mučenci*, »pogled v 3. stoletje po Kristusovem rojstvu« (1869, prev. Anton Léšar), *Hanani ali poslednji dni v Jeruzalemu* Charlesa Guénota (*Slovenec* 1875, prev. France Štrukelj), *Valerija ali zmagoslavni izhod iz katakomb* Antona de Waala (1910, prev. Ivan Pregelj) itd.

Nekakšen vmesni žanrski status imata anonimni daljši besedili *Divji Hunci pred mestom Meziborom*, »podučna in kratkočasna povest iz 10. stoletja za slovensko mladost in tudi za odrasene ljudi« (Celovec, 1853), in *Čudne poti božje vsigamogočnosti, ali skrivne sodbe srednjih časov* (Gorica, 1862; COBISS publikacije ni registriral). Slednjo je poslovenil učitelj Franc Bunc iz Ajdovščine, jo izdal v samozaložbi in jo sam na spreten način oglaševal v *Novicah* tako, da je sproti opozarjal na vse zaplete v zvezi s tiskom, tiskarskimi napakami in seveda poudarjal nizko ceno. Drugo žanrsko nejasno področje – nejasno zato, ker je le deloma fikcija – je junaška in vladarska biografija, med katerimi izstopajo popisi usod vladarskih rodbin, ki jih je v nesrečo spravila francoska revolucija.

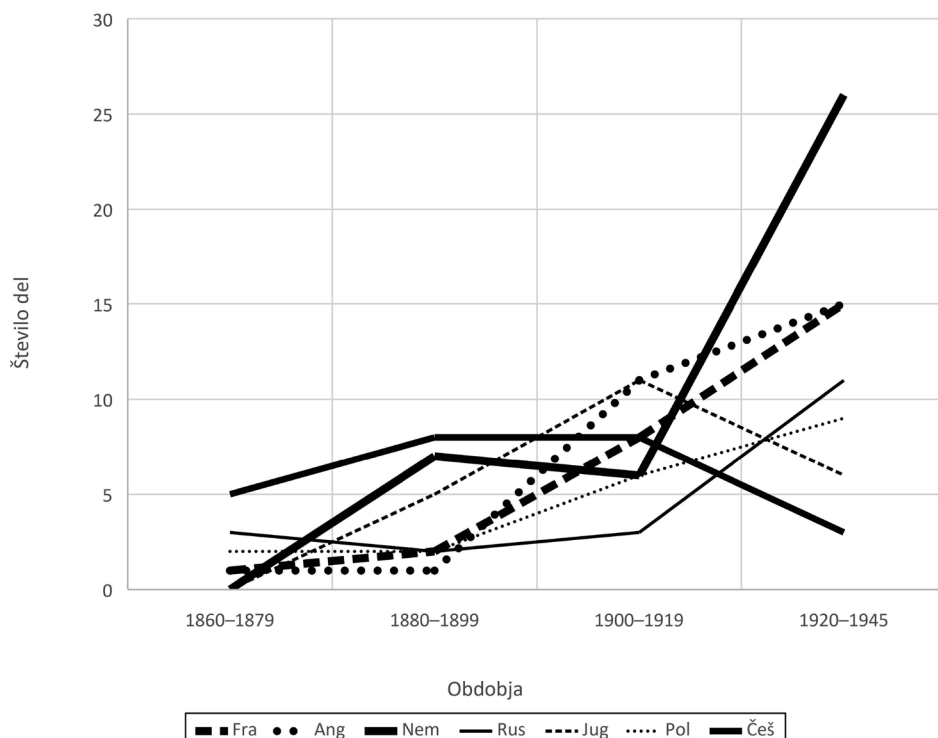
3.3 Izvirni jeziki

Slovenski spletni katalog COBISS, ki ustreza nacionalni bibliografiji, razkriva, kako so prevajalci zgodovinskega romana zajemali iz drugih jezikov. Pregled prevodov se zaradi preobsežnosti korpusa omejuje na čas do leta 1945 in na najbolj prevajane jezike, na francoščino, angleščino, nemščino, ruščino, hrvaščino/srbščino, poljščino in češčino.

Graf 1 razkriva jezikovne preference do konca druge svetovne vojne. Prednjačijo prevodi iz nemščine (39) pred tistimi iz angleščine (28) in francoščine (26), slovanski jeziki so dokaj enakovredno zastopani (češki 24, južnoslovanski 22, poljski in ruski po 19). Podatki zahtevajo popravek trditve, ki sem jo zapisal na več mestih, da je bilo prevajanje iz nemščine zaradi nemške kulturne hegemonije, rivalstva in potreb po slovenski jezikovni in kulturni emancipaciji nezaželeno, glede na dvojezični značaj slovenskega izobraženega bralstva, ki je nemščino obvladalo enako kot slovenščino, pa tudi nepotrebno. Trditev

je bila podprta s programskimi izjavami udeležencev v kulturnem boju in s preštevanjem prevodov v drugih žanrih, npr. kmečke povesti. Prevodni konkurenci naj bi se še zlasti izogibali nacionalnokonstitutivni žanri, kamor je spadal tudi izvorni zgodovinski roman, namenjen demonstraciji domačih ustvarjalnih energij (Hladnik 1992). Da je do prevodov nemškega zgodovinskega romana vendarle prihajalo, je zaslužno uvrščanje velikega dela žanrskega korpusa v zabavno literaturo, namenjeno manj izobraženemu in enojezičnemu bralcu.

Graf 1: Dinamika prevedenih zgodovinskih romanov po jezikih

Prevajanje zgodovinskega romana je bilo v 19. stoletju v znamenju češčine, 1900–1919 so imeli prednost prevodi iz južnoslovanskih jezikov in angleščine, 1920–1945 iz nemščine. Prevajanje zgodovinskega romana je skozi čas naraščalo, upad je prizadel samo češčino in južnoslovanske jezike. Med prvo svetovno vojno in še nekaj časa po njej zgodovinski romani niso izhajali, pa tudi drugo leposlovje ne. Podatki za zadnje obdobje 1920–1945 so pomanjkljivi, saj v bibliografiji še niso upoštevani zgodovinski romani v podlistkih.

Po spremembi državnega okvira po koncu prve svetovne vojne, ki je postopoma ukinila dvojezičnega, to je nemško-slovenskega bralca in pripeljala do spremembe prevodne strategije, sta povedli nemščina in ruščina ter pustili za sabo druge jezike. Po koncu prve svetovne vojne je prišlo do strateškega premika na ravni slovanski jeziki : svetovni jeziki. Prej so v seštevku med izvorniki vodili slovanski jeziki (52) pred svetovnimi (37), med obema vojnoma pa so se preference zasukale in vodstvo so pred slovanskimi jeziki (27) prevzeli svetovni jeziki (56).

Lestvice jezikov, iz katerih so zajemali slovenski prevajalci, so žanrsko specifične. Ta za zgodovinski roman se npr. razlikuje od tiste za feljtonski roman (Hladnik 2014), čeprav je zgodovinskih romanov med feljtonskimi (tj. romani, objavljenimi v nadaljevanjih v podlistkih dnevnega časopisja) za dobro tretjino. Pri prevedenem feljtonskem romanu do leta 1918 je bila v seštevku na prvem mestu francoščina pred angleščino, nemščino in ruščino. Drugačna je bila tudi dinamika jezikovnih preferenc skozi čas: do leta 1900 je nastalo največ prevodov feljtonskih romanov iz ruščine, francoščine in češčine, v prvih dveh desetletjih 20. stoletja pa so vodstvo prevzeli prevodi iz francoščine, sledili so tisti iz angleščine, nemščine in ruščine. Strateški premik na ravni slovanski jeziki : neslovanski jeziki se je pri feljtonskem romanu zgodil že na prelomu 19. in 20. stoletja. Do leta 1900 je bila polovica prevodov feljtonskih romanov iz slovanskih jezikov, druga polovica prevodov pa iz svetovnih jezikov. Po letu 1900 je delež prevodov iz slovanskih jezikov zdrsnil na 19 %, delež prevodov iz svetovnih jezikov pa se je povečal na 52 %, pri čemer so prednjačili prevodi iz nemščine.

3.3.1 Iz francoščine

Da je moral biti zgodovinski roman *Jean Zbogar* (1818) Charlesa Nodierja (1780–1844) preveden v slovenščino (leta 1886 ga je za podlistek *Slovenskega naroda* in za knjižni ponatis pod naslovom *Ivan Zbogar* prevedel Jožef Marija Kržišnik, leta 1932 pa na novo Anton Kacin v Gorici pod naslovom *Janez Žbogar*), je zaradi slovenske naslovne osebe in redke tematizacije slovenske zgodovine razumljivo samo po sebi.

Med francoskimi zgodovinskimi romanopisci v slovenskih prevodih izstopa Alexandre Dumas starejši (1802–1870). Začelo se je z delnim prevodom romana *Le Comte de Monte Christo* [Grof Monte Christo] (1845–1846) pod naslovom *Zaklad na kozjem ostrovu ali Bog nedolžnih ne zapusti* leta 1893 v Celju. V celoti je roman *Grof Monte Cristo* v prevodu Josipa Hacina izšel v goriški *Soči* leta 1905–1906 in v knjižnem ponatisu v goriški Svetovni knjižnici. V letih 1914–1915 je Louis J. Pirc za časopis *Clevelandska Amerika* prevedel nadaljevanje romana, ki ga je napisal Dumasov nemški občudovalec Adolf Mützelburg. Dal mu je naslov *Nevesta z milijoni*. Dumas je Grofa Monte Crista nadaljeval z romanom *Mrtvaška roka*. V časopisu *Soča*, ki je na prelomu stoletij najbolj vztrajno objavljala prevode zgodovinskega romana, so potem izhajali še njegovi *Trije*

mušketirji in njihovo nadaljevanje *Dvajset let pozneje*. V Trstu sta izšla »roman iz časov francoske revolucije« *Vitez iz rdeče hiše* in »zgodovinski roman iz Neronovih časov« *Akta*. Dumasov zgodovinski roman *Zvestoba do groba* se ukvarja z bojem za oblast na dvoru Henrika III. Boris Rihteršič se pod svoj prevod Dumasovega Črnega tulipana leta 1935 ni podpisal, ni pa bil tako sramežljiv Janko Tavzes, čeprav je njegov novi prevod *Treh mušketirjev* izšel ob stoletnici izvornika leta 1944 pri ljubljanskem založniku pogošne literature Antonu Turku.

Romani Michela Zévaca (1860–1918) *Otroci papeža*, *Markiza Pompadour* in njegovo nadaljevanje *Kraljev tekmeč*, *Kraljevi vitez*, *Papežinja Favsta* so veljali za napeto popularno berilo, založnikom se imena prevajalcev niti ni vedno zdelo vredno napisati. Mesto so našli v podlistku časnika *Jutro*. Na izvornik je pri *Papežinji Favsti* težko pokazati, saj se z nevarnim življenjem lepe spletkarske princese iz rodbine Borgia, ki je vpletena v smrt Henrika III. proti koncu 16. stoletja, ukvarja več romanov iz cikla *Les Pardaillan* [Pardaillanci] (1908–1926). Zadnji pred drugo vojno objavljeni Zévacov zgodovinski roman *V krempljih inkvizicije* je bil verjetno pripravljen po italijanski priredbi *Pardaillan: Il grande inquisitore* [Pardaillan: veliki inkvizitor] (1925), saj med francoskimi izvorniki ni podobnega naslova.

Ob stoletnici izida zgodovinskega romana *Chronique du règne de Charles IX* [Kronika vladavine Karla IX.] (1829) Prosperja Mériméeja (1803–1870) je pri Modri ptici izšel Župančičev prevod z naslovom *Šentjernejska noč*. Roman govori o atentatu na hugenotskega poveljnika Gasparda de Colignyja v noči na 24. avgust 1572, ki mu je sledil pokol tisočev pariških hugenotov.

Notre-Dame de Paris Victorja Hugoja (1802–1885) iz leta 1831 je doživel dva prevoda: leta 1912 je roman prevedel Louis J. Pirc za ameriški slovenski časopis *Clevelandska Amerika* kar pod citatnim naslovom *Notre Dame de Paris: Roman iz 15. stoletja po zgodovinskih zapiskih*, leta 1931 pa Janko Tavzes za matičnega bralca pod naslovom *Notre-damska cerkev v Parizu*.

V širšem smislu spadajo v zgodovinski žanr tudi biografski romani o zgodovinskih osebnostih, npr. Čudovito življenje Honoréja Balzaca Renéja Benjamina in biografija Marie Curie (1867–1891) izpod peresa Eve Curie.

3.3.2 Iz angleščine

Začelo se je leta 1867 z misijonsko in mučeniško povestjo *Fabiola ali cerkev v katakombah* angleškega kardinala Nicholasa Patricka Stephena Wisemana (1802–1865). V zgodovinski žanr bi lahko vtaknili roman *Vohun* Jamesa Fenimora Cooperja (1789–1851) iz leta 1907, saj govori o dogodkih v ameriški revoluciji leta 1787, ki so se zgodili pred rojstvom avtorja.

»Roman iz časov Kristusovih« ameriškega generala in pisatelja Lewa Wallacea (1827–1905) *Ben-Hur* je veljal za najbolj vplivno krščansko knjigo 19. stoletja, prevedla

sta ga zapored Peter Miklavec in Griša Koritnik. Če pri romanu *Glenanaar* Patricka A. Sheehana (1852–1913) nismo najbolj gotovi glede njegovega žanrskega statusa, pa o tem ni dvoma v primeru *Vstaje Škenderbegove* (1910). Roman o albanskem nacionalnem junaku Juriju Kastriotu, ki se je v letih 1444–1466 uprl osmanski nadvladi, je napisal britanski državnik in pisatelj Benjamin Disraeli (1804–81), prevedel pa ga je – očitno zato, ker je roman tematiziral južnoslovansko zgodovino – plodoviti Ivan Mulaček.

Z več prevodi je zastopan britanski pustolovski pisatelj Henry Rider Haggard (1856–1925): »povest iz Neronove dobe« *Deklè z biseri, Roža svetà, Hči cesarja Montezume, Kleopatra*, roman o egipčanskih faraonih *Jutranja zvezda*. Angleški politik in pisatelj Edward Bulwer-Lytton (1803–1873) je v žanrski tip romana o antiki prispeval *Zadnje dneve Pompejev*, roman *Rienzi, zadnji tribunov* pa govori o rimskem politiku iz 14. stoletja. Oče zgodovinskega romana Walter Scott je našel pot v slovenščino šele leta 1912 z *Ivanhoejem* in *Kenilworthom*, in to v ameriškem *Glasniku SNPJ*. *Ivanhoeja* je leta 1930 za Modro ptico na novo prevedel Vladimir Levstik.

Z dvema romanoma je v slovensko prevodno književnost vstopila britanska pisateljica madžarskega rodu Emma Orczy (1865–1947): *Za Cezarja* in »roman iz Napoleonove dobe« *Mož v sivi suknji*. Z Napoleonom se ukvarjata še *Senca meča* škotskega pisatelja Roberta Buchanana (1841–1901) in *Napoleon Bonaparte* Arthurja Conana Doylea (1859–1930). Prevajalec Vladimir Levstik si je pri slednjem najbrž (sodeč po prekrivnem naslovu *Napoleon Bonaparte – zapiski francoskega plemiča*) pomagal z nemškim prevodom *Napoleon Bonaparte – Aufzeichnungen eines französischen Edelmannes*.

Dva prevoda angleških romanov dolgujeta svoj izid popularnosti, ki sta izvirnikoma prinesli ekranizaciji: *Poročnik indijske brigade* avtorjev Michaela Jacobyja in Rowlanda Leigha iz leta 1938 in uspešnica Margaret Mitchell *V vrtincu* (1939–40), ki govori o ameriški državljanski vojni.

3.3.3 Iz nemščine

Ime izvirnega nemškega avtorja »povesti iz vojske Grkov proti Turkom« *Pod turškim jarmom*, ki jo je leta 1882 poslovenil Filip Haderlap, ni znano. V letih 1883 in 1884 je izhajala »poučno zabavna knjiga v treh delih« *Odkritje Amerike*, ki jo je po Joachimu Heinrichu Campeju (1746–1818) predelal Hrizogon Majar. Vrsta zgodnjih biografij nima znanega avtorja: *Andrej Hofer, junaški vodja Tirolcev 1809* (1886), *S prestola na morišče ali Nesrečna kraljeva rodbina* (1887), ki s simpatijo govori o francoskem cesarju Ludviku XVI. (1754–1793), ki so ga pokončali revolucionarji, *Kara Petrovič, osvoboditelj Srbije* (1889).

Med popularnimi nemškimi mladinskimi avtorji se poleg Christopha Schmidta, čigar dela so že bila omenjena, pojavlja še Joseph S. J. Spillmann (1842–1905): *Sultanovi sužnji* (1895), *Zadnji dnevi Jeruzalema* (1908–1909), *Hrabro in zvesto oz.*

Junaštvo in zvestoba (1913), »zgodovinski roman iz časov francoske revolucije« *Namorišče* (1938–1939).

Zgodovinska povest Črna žena, ki jo je leta 1910 v časopisu *Domoljub* objavil Gregor Žerjav, je zaradi umeščenosti v gorenjsko okolje dolgo veljala za izvirno delo in se je šele nedavno izkazalo, da gre za priredbo Reimmichlovega (pravo ime avtorja je Sebastian Rieger) dela *Die schwarze Frau: Erzählung aus dem Tiroler Freiheitskrieg* [Črna žena: pripoved iz tirolske osvobodilne vojne] (1909).

Dunajska pisateljica Enrica von Handel-Mazzetti (1871–1955) je zastopana z dvema katoliškima romanoma: *Junakinja iz Štajra: Štefana Švertner*, zgodba o ljubezenski odpovedi, podobna Manzonijevemu *Zaročencema*, na ozadju verskih bojev na Štajerskem, je bila prevedena kar dvakrat, *Jese in Marija* o avstrijski protireformaciji v 17. stoletju pa je izšla v Pregljevem prevodu.

Ena od zanimivejših literarnih figur je psevdonimni kolportažni pisatelj židovskega porekla iz Vroclava Victor von Falk s pravim imenom Heinrich Sochaczewski (1861–1926). Po prestopu v krščanstvo se je preimenoval v Harryja Scheffa. Leta 1922 je v Knjižnici Jutra izšel njegov roman *Hči papeža: roman Lukrecije Borgie*.

Med biografskimi romani naj omenim *Napoleona* (1931) švicarsko-nemškega avtorja Emila Ludwiga, dve biografiji demoničnega Rasputina in kratke romane ekspresionističnega pesnika Klabunda (1890–1928), ki so ga vznemirjali Borgijci in ruski car Peter Veliki. Zanimiv je tudi Michael Prawdin (1894–1970), nemški in angleški zgodovinar ukrajinskega porekla in promotor romana dejstev oz. stvarnega romana. V slovenščini imamo njegov roman *Podrl se je svet* (1936) o razpadu carske Rusije in *Džingis-Kan in njegova dediščina* (1944).

Friedrich von Gagern (1882–1947), ki se je rodil na gradu Mokrice, je v romanu *Ljudstvo* (1937), ki so ga cenili nacionalsocialistični literarni zgodovinarji (Janko 2005), popisoval zgodovino hrvaškega plemstva. Domačinka, rojena na Planina pri Sevnici, je bila tudi Ana Wambrechtsamer (1897–1933), avtorica romana *Danes grofje Celjski in nikdar več* (1940).

Na dvojezičnem koroškem prostoru se dogajajo dela Dolores Viesèr (1904–2002): *Pevček* (1936), *Podkrnoški gospod* (1941), kot zgodovinski roman je bila v ponatisu leta 1988 označena tudi svetniška biografija *Ema Krška*; vsa tri dela je poslovenil Janez Pucelj.

Slovinci so radi prevajali nemške biografske romane: *Marijo Stuart* Stefana Zweiga o škotski kraljici iz 16. stoletja (1932), »roman o Čajkovskem« Klausu Manna (1937), »roman opere« *Verdi* (1940) Franza Werfla, *Demon* Arthurja Luthra (1941) ob stoletnici smrti Mihaila Jurjeviča Lermontova. Leta 1940 smo dobili celo »biografije himne« *Marseljeza* nemškega publicista iz Lotaringije Wendela Hermannna (1884–1936). Wendel, ki je kot pacifist pobegnil pred nacizmom v Francijo, je bil kulturni posrednik med Balkanom in Nemčijo ter Francijo, tudi v Sloveniji je imel prijatelje, iz slovenščine je celo prevajal in pisal o Aškercu, Jenku in Prešernu.

3.3.4 Iz ruščine

Ruska zgodovina je prihajala k Slovencem najprej prek anonimnih nemških prevodov: *Menčikov, povest o Petru Velikem* (1871), *Car in tesar ali saardamska ladjedelnica* (1886). V letih 1872–1873 je v *Letopisu Matice slovenske* v prevodu Lavoslava Gorenjca izhajal Gogoljev roman *Taras Buljba*; drugič ga je leta 1910 prevedel Vladimir Levstik.

Leta 1877 je *Slovenec* priobčil zgodovinski roman *Knez Serebrjani*, »roman iz časov Ivana Groznega« Alekseja Konstantinoviča Tolstoja (1817–1875), enega izmed rodbine pisateljskih grofov Tolstojev. Za Mohorjevo ga je najbrž na novo prevedel Alojzij Benkovič leta 1925. Romansirano biografijo *Peter Veliki* istega avtorja je v letih 1932–1935 poslovenil Josip Vidmar.

Ruski zgodovinski roman sta prevajala Vladimir Levstik in Božidar Borko. Prvi je poslovenil romana Leva Nikolajeviča Tolstoja *Hadži Murat* (1923) in *Vojna in mir* (1932–1934), drugi pa roman *Julijan Odpadnik* (1923) tedaj neverjetno popularnega Dimitrija Sergejeviča Merežkovskega (1866–1941). Od Merežkovskega so Slovenci brali še zgodovinski roman *Leonardo da Vinci* (1903) in življenjepis *Napoleona* (1943). Njegova biografija *Michelangela*, ki jo je leta 1943 prevedel Joža Lovrenčič, je ohranjena samo v mariborskem Zavodu Antona Martina Slomška, na srečo pa je dostopna v Digitalni knjižnici Slovenije.

Skrivnostnega izvora je delo *Krištof Kolumb ali odkritje Amerike* (1896). Kot avtor je zapisan neznani E. Šreknik; lahko bi šlo za Ello Eugenio Cecilio Schrecknick iz kareliškega kraja Novaja Kirka, danes Poljany (gl. Erik-Amburger-Datenbank: Ausländer im vorrevolutionären Russland).

Vera Ivanovna Križanovska (1861–1924), avtorica kakih 50 romanov, je poleg spiritističnih, ki so jih najbolj prevajali, in ženskih pisala tudi zgodovinske romane. Tak je »roman iz življenja starih Egipčanov« *Kraljica Hatasu* (1931); avtorico je za goriško Sigo prevajal Ivan Vouk.

Ivan Fjodorovič Naživin (1874–1940), ki je po oktobrski revoluciji emigriral in živel nekaj časa tudi v Jugoslaviji, je avtor zgodovinskega romana *Kozaki*, ki govori o uporu Stenke Razina (1630–1671), v slovenščino ga je prevedel Miran Jarc leta 1938. Naživin je znan zlasti po Rasputinovi biografiji, ki pa v konkurenci drugih v slovenščino ni bila prevedena.

3.3.5 Iz južnoslovanskih jezikov

Hrvatje se sprva niso prevajali, ker so jih brali kar v izvorniku, šele ob koncu 19. stoletja se je Slovencem v prevodu predstavil najpopularnejši zgodovinski romansir August Šenoa (1838–1881). Šenoova umetnost je imela v času bujenja narodne zavesti vedno pred očmi cilj

dati narodu v delih umetnosti podoba njega samega, njegovih idealov, njegovih borb, njegovih prizadevanj ter buditi v njem vero v bodočnost. »Hočemo dvigniti narod, da se zave, da popravimo napake preteklosti, da budimo v njem smisel za vse, kar je lepo, dobro in plemenito.« [R]omani so bili Avgustu Šenou v prvi vrsti sredstvo za buditev narodne zavesti in utrjevanje narodnih idealov (Vodnik 1937/38).

Za prevajanje so bili posebej zanimivi romani na temo slovenske zgodovine, to je kmečkega upora v 16. stoletju, ali so bili posledica Šenoovega potovanja po Sloveniji in njegove navezanosti na Prešerna. Po vrsti je prihajal Šenoa k Slovincem takole: *Turopoljski top* (1893), *Čuvaj se senjske roke* (1898), *Seljačka buna* je izšla pod naslovi *Kmetijski upor* (1894), *Zadnja kmečka vojska* (1906–1907), *Kmečki upor* ali *Stara pravda* (1907), *Kmečki punt* (1926). *Zlatarjevo zlato* je bilo verjetno prevedeno dvakrat, leta 1895 anonimno, leta 1906 pa ga je prevedel Silvester Košutnik za popularnega ljubljanskega knjigotržca Turka. *Prijatelj Lovro* je izšel v Celju (1906), *Prokletstvo* je bilo prevedeno trikrat (1904–1906 Makso Cotič v Trstu, leta 1913 Ivan Vuk pod naslovom *Kletva*, leta 1954 Davorin Ravljen pod naslovom *Prekletstvo*). *Karamfil s pesnikovega groba* je izšel leta 1905, *Pruski kralj* pa v prevodu Alojza Gradnika leta 1922.

Velemirja Deželića (1864–1941) »zgodovinski roman iz davnih dni Jugoslovancov« *V burji in viharju* in *V službi kalifa* je za *Slovenski ilustrirani tednik* leta 1912 prevedel Ivan Vuk, »roman iz 9. stoletja« *Kragulj* Velimirja Deželića ml. (1888–1976) pa za Mohorjevo Lojze Golobič leta 1933. Josipa Eugena Tomića (1843–1906) so se slovenski prevajalci lotili dvakrat, leta 1905 »povesti iz novejše bosanske zgodovine« *Zmaj iz Bosne*, leta 1911 »povesti iz 18. stoletja« *Udovica*.

Prevodov iz srbsčine in bolgarščine je bilo malo; srbska književnost pravega zgodovinskega romana menda ni poznala (Mitrović 1982). Južnoslovanski zgodovinski romani so navijali za osvoboditev izpod Turkov v času prve balkanske vojne leta 1912. Takrat je v prevodu Petra Miklavca izšel Ivana Vazova »roman iz bolgarskega življenja pred osvoboditvijo« *Pod jarmom*; leta 1938 ga je na novo prevedel France Bevk.

3.3.6 Iz poljščine

Slovincem je bil spočetka ljub poljski pisatelj scottovskih pustolovskih kozaških povesti Michał Czajkowski (1804–1886); leta 1865 je v *Slovenskem glasniku* izšla njegova »podonavska povest« *Kirdžali*, ki jo je pod psevdonimom Podgoričan prevedel kaplan Lavoslav Gorenjec, po Levcu poleg Jurčiča najplodnejši slovenski prozaist. V podlistku katoliškega *Slovenca* je leta 1877 izšel prevod njegove povesti *Dobrudža*. Za pisateljevo popularnost je imela precej zaslug njegova pustolovska biografija: potoval je iz dežele v deželo, prestopal je iz ene vere v drugo in bil vse po vrsti: poljski vstajnik, turški dostojanstvenik, ukrajinski pravoslavni konvertit.

Žanrska pričakovanja slovenskih bralcev ob zgodovinskem romanu je usmerjal poljski Scott Henryk Sienkiewicz (1846–1916). Od preloma stoletja dalje ga je goreče prevajal samouk Podravski (s pravim imenom Peter Miklavec). Z ognjem in mečem je v letih 1892–1893 izšel kar v dveh zaporednih prevodih: Miklavec je *Z ognjem in mečem* prevedel za novomeškega založnika Josipa Krajca, Matija Mračca pa za Matico slovensko; tretji prevod je leta 1923 pripravil Rudolf Molè. Miklavec se je podpisal še pod romane *Potop* (1904–1905), *Mali vitez* (1902–1903), *Križarji* (1902–1903) in *Quo vadis* (1901). Zadnji naštetih romani so bili prevedeni večkrat, gl. poglavje *Prevajanje Sienkiewicza* v tem zborniku. Pripoved *Pod tatarskim jarmom* je prevedel Joža Glonar (1907).

Boleslav Prus, s pravim imenom Aleksander Głowacki (1847–1912), velja za realističnega zgodovinskega romanopisca, ki je prelomil z dumasovsko-sienkiewiczevsko maniro pustolovskega zgodovinskega romana, zato je njegov *Faraon* (1932–1933 v prevodu Franceta Koblarja) bolj roman o oblasti in družbenih razmerjih kot roman o zgodovinskem Egiptu. Zofia Kossak (Szczucka)-Szatkowska (1890–1968) ima v slovenščini roman o tatarskih vpadih v 13. stoletju *Legniško bojišče* (1933 v prevodu Franceta Vodnika) in obsežni roman v štirih delih *Križarska vojska* (1941 v prevodu Tineta Debeljaka). Med drugo svetovno vojno je v času kulturnega molka leta 1944 izšel »zgodovinski roman iz časa Teodozija Velikega« *Poslednji Rimljani* protizidovsko nastrojenega pisatelja Teodorja Jeskeja-Choinskega (1854–1920); prevedel ga je klasični filolog Fran Bradač.

3.3.7 Iz češčine

S podlistkarskim zgodovinskim romanom, prevedenim iz češčine, se je postavljala liberalni dnevnik *Slovenski narod*. Prokop Chocholoušek (1819–1864) je bil scottovski avtor, ki si je tako kot Jurčič služil kruh z novinarstvom in je bil zaradi slovanskega radikalizma večkrat zaprt. Njegov zgodovinski roman je artikuliral češke in jugoslovanske teme; zaradi slednjih je bil slovenskim prevajalcem, zlasti Podgoričanu in Francetu Jaroslavu Štruklju, še posebej ljub. Pojavil se je z vrsto »zgodovinsko-romantičnih obrazov« iz južnoslovanske zgodovine: *Harač* (1864), *Ilija* (kar brez navedbe avtorja v *Koledarju Matice slovenske* 1869), *Poslednji bosanski kralj* (1869). V Janežičevem *Cvetju iz domačih in tujih logov* je izšla *Agapija* (1864), leta 1869 beneška povest *Dožeška* in leta 1911 v Trstu obsežni »historični roman« v treh delih *Jug* v prevodu Vojteha Hybáška.

Popularni Alois Jirásek (1851–1930) je realistično ubesedoval husitsko zgodovino, Slovencem pa je prirasel k srcu njegov roman *Psoblavci* (1884), ki ga je Luka Smolnikar prevedel pod naslovom *Pasjeglavci: Zgodovinska povest (Slovanski svet 1888, knjiga 1906)*. 1907 je v *Slovanu* izhajal Govekarjev prevod pod naslovom *Psoglavci: Zgodovinska slika*, 1950 pa v *Slovenskem poročevalcu* prevod Viktorja Smoleja pod naslovom *Pesjani*. Ker Smolnikar avtorja ni zaprosil za dovoljenje, je prišlo do pravnega spora, ki je menda za

tri leta zadržal prodajo knjižnega ponatisa (Petr 1959). Leta 1900 je Dragotin Pribil poslovenil njegov roman *V tujih službah: Kos češke anabase* (anabaza je »vojni pohod«), ki se dogaja v času vladavine Vladislava Jagelonskega v 16. stoletju in prikazuje žalosten konec taboritov, skrajne veje husitov.

Slogovno je bil konservativnejši pri Scottu zgledujoči se Václav Beneš-Třebízský (1849–1884). 1885 je v *Slovanu* izhajal njegov roman *Iz sazaravskih letopisov* v prevodu Ivana Muellerja, 1889 je Fran Gestrin v samozaložbi izdal roman o kmečkem uporu leta 1775 *Blóadne duše*. Leta 1909 je v Gabrščkovi Slovanski knjižnici v Gorici izšel njegov zgodovinski roman o danski kraljici iz češke vladarske rodbine Dagmar (1186–1212) *Kraljica Dagmar* v prevodu Josipa Hacina, v *Slovenčevem* podlistku pa že prej zgodovinski povesti *Črni vitez* (1907) in *Loški župnik* (1908).

Karlu Sabini (1813–1877) so pod poslovenjenim imenom Dragotin Sabina v Gorici 1894 objavili *Osveto*, »povest o razmerah v človeški družbi 15. stoletja«, duhovniku Aloisu Dostálu (1858–1934) pa v katoliški Ljudski knjižnici *Darovano*, »zgodovinsko povest iz dobe slovanskih apostolov« (1906); naslova izvornikov nista znana.

Po češkem zgodovinskem pripovedništvu so posebej radi segali v Gorici. Simon Gregorčič mlajši je leta 1896 prevedel delo *Tatarji na Moravskem ali Bog ne zapusti svojih služabnikov*, ki ga je spisal Josef Ehrenberger (1815–1882). Leta 1898 je Ivan Rejec poslovenil zgodovinsko delo *Na bojišču: Epizode iz laške ustaje leta 1848* Jana Klecande (1655–1920). Janko Svetina je leta 1913 za Gabrščkovo Slovansko knjižnico v Gorici prevedel »zgodovinski roman iz časa Katarine Velike« *Andrej Černišev* Juliusa Zeyerja (1841–1901).

Jaroslav Durych (1886–1962) je leta 1929 napisal roman v dveh zvezkih iz časa tridesetletne vojne *Bloudění* [Blodenja], čez tri leta pa je avtoriziral prevod Ferda Kozaka pod naslovom *Blodnje* (1932).

V žanr biografije spada »življenjski roman velike žene« *Junaška žena* o življenju Renate Tyršove, žene sokolskega ustanovitelja Miroslava Tyrša. Avtor knjige je bil Jan Petrus (1890–1968), izšla pa je leta 1940 v priredbi enega od vodij slovenskih sokolov Maksa Kovačiča v Murski Soboti.

3.3.8 Drugi jeziki

Prevodi iz literatur, s katerimi Slovenci niso imeli prav rednih stikov, so do neke mere evidentirani na Wikivirovem seznamu, v temle pregledu pa v imenu preglednosti ne. Posebej v 1930. letih se je iz manjših jezikov, ki so podobno kot slovenski trpeli zaradi spregledanosti od velikih, prevajalo programsko iz nekakšne solidarnosti. Opazno malo je prevodov sosednjih italijanskih zgodovinskih romanov. *Marco Visconti* Tommasa Grossija je izšel v Gorici pri Gabrščku leta 1900 (prev. Joža Lovrenčič, ponatis 1942); morda zato, ker je milanska rodbina Viscontijev povezana s habsburško zgodovino in

tudi s Stično; podobni razlogi so bili lahko za prevod Manzonijevih *Zaročencev* (1900–1901) izpod peresa Iva Benkoviča, ki se dogajata v Milanu v 17. stoletju (roman je leta 1925 ponovno prevedel Andrej Budal). Joža Lovrenčič se je v času kulturnega molka med drugo svetovno vojno v Slovenčevi knjižnici trudil z objavljanjem zgodovinskih romanov iz okupatorjevega jezika (prim. Francesco Perri: *Neznani učenec: Zgodovinski roman iz Kristusovih časov*), zaradi česar je imel po osvoboditvi težave. Ne bi rad špekuliral o pobudah za prevod romana *Karin* o rimskem cesarju Karinu (1905) Móra Jókaija (1825–1904), najbolj znanega madžarskega domoljubnega romantičnega avtorja zgodovinskih romanov.

4 Po drugi svetovni vojni

Do leta 1945, s katerim sem zamejil tale pregled, je bila prevedena šele kaka desetina žanra. Če bi upoštevali celotno prevodno produkcijo v žanru vse do danes, bi se na prvem mestu znašli prevodi zgodovinskega (in vojnega) romana iz angleščine (764), sledijo francoščina (349), nemščina (341), ruščina (125), poljščina (70), hrvaščina (60) in češčina (36). Po drugi svetovni vojni je angleščina močno prehitela nemščino kot primarni jezik izvirnikov. Od manjših literatur je dobro zastopana norveška s pisateljema Sigrid Undset in Josteinom Gaarderjem. Od žanrskih tipov je med prevodi opazno veliko romanov o antiki in romanov o zgodnjem krščanstvu. Pogled v slovensko bibliografijo za leto 2008 najde 49 zgodovinskih romanov, večinoma prevedenih, izvirnih je enajst. V zadnjem desetletju se je izvirna produkcija zgodovinskih romanov približala prevodom in jih celo preseгла (leta 2020 je bilo 28 izvirnih in 23 prevedenih del, leta 2021 pa 39 izvirnih in 38 prevedenih).

5 Obravnave slovenskih prevodov zgodovinskih romanov

Predhodne študije slovenskega prevajanja zgodovinskih romanov so se omejevale na posamezno od nacionalnih literatur ali na posamezna dela, zanimala pa jih največkrat jezikovna in slogovna problematika prevodov. Miran Hladnik (1996) razpravlja o tematikah v slovenščino prevedenih zgodovinskih romanov in spodbudah za njihovo prevajanje do sredine 20. stoletja. Po njegovih ugotovitvah se je prevedeni zgodovinski roman loteval prvenstveno tem, ki so bile Slovencem blizu, bodisi zaradi jugo- ali panslovanskega sporočila bodisi zaradi verskoobrambne ideje. Do leta 1912 močno prevladujejo prevodi iz slovanskih književnosti, kar kaže na to, da je imel zgodovinski roman tudi nacionalnoobrambno funkcijo. Število prevodov iz drugih književnosti (tudi nemške) se je povečalo v 20. stoletju. Blaž Podlesnik (2020) razpravlja o treh sodobnih ruskih zgodovinskih romanih v slovenskem prevodu, ob katerih si je mogoče zastavljati vprašanja o ruski identiteti v posovjetskem času; predstavljeni romani se tega lotevajo

skozi obravnavo dogodkov v prvi polovici 20. stoletja ali razmer v srednjem veku. Jasna Reščič (2020) obravnava zgodovino prevajanja in kritiško recepcijo trilogije romanov *Z ognjem in mečem*, *Potop* in *Mali vitez* Henryka Sienkiewicza v slovenščini: v zvezi z romani, ki so bili v slovenščino v celoti prevedeni trikrat (prevodi in ponatise so izhajali od konca 19. stoletja do konca 20. stoletja), je časopisna recepcija v 20. stoletju pozitivno ocenjevala zgradbo zgodbe in oblikovanost literarnih oseb, poleg tega pa se je opredeljevala do Sienkiewiczzeve vloge v žanrskem razvoju zgodovinskega romana. Eva Senica (2010) med prevodi švicarske književnosti v slovenski jezik obravnava tudi zgodovinske romane Josepha Spillmanna.

6 Zaključek

Korpus v slovenščino prevedenih zgodovinskih romanov obsega do leta 1945 okrog 200 del (v statistiko, ki upošteva samo večje jezike izvirnikov, je bilo vključenih 177 naslovov). Romani so bili nadpovprečno dolgi, neredko so izhajali dve leti ali več let zapored v časopisnih nadaljevanjih in v dveh ali več knjižnih zvezkih, kar ni moglo biti brez vpliva na to, da so tudi izvirni slovenski zgodovinski romani v povprečju daljši od drugih romaneskni žanrov. Do konca druge svetovne vojne so prevajalci največkrat posegali po nemških zgodovinskih romanih, druge velike književnosti (ruska, angleško-jezične književnosti in francoska) so bile dokaj enakovredno zastopane, sledile so druge slovanske književnosti. Med avtorji izvirnikov so bili svetovni klasiki žanra (več kot deset romanov so prevedli Augustu Šenou, Henryku Sienkiewiczu in Alexandru Dumasu in jih tudi ponatiskovali) in tudi taki, o katerih je danes težko najti kako informacijo. Najplodnejši prevajalci (z več kot petimi zgodovinskimi romani) so bili Vladimir Levstik, Ivan Mulaček, Peter Miklavec in Boris Rihteršič, opazno številni so prevodi okratčenih prevajalcev, katerih identitete ne znamo razvozlati. Posebej ljube so bile prevajalcem južnoslovanske zgodovinske teme, zanje so se še zlasti ogrevali prevajalci in izdajatelji na zahodni slovenski meji, v Gorici (v časopisu *Soča*, v Gabrščkovih knjižnih edicijah, pri založbi Sigma ali pri Mohorjevi družbi) in Trstu (pri založbi *Edinosti*). Marsikateri avtor v slovenski Wikipediji še nima svoje predstavitev, čeprav je dogajanje lociral v naše kraje ali njihovo bližino (npr. Friedrich von Gagern), niti še ni gesel o posameznih romanih. Bibliografski pregled prevedenega zgodovinskega romana na Wikiviru in tole poglavje naj spodbudita dopolnjevanje in enciklopedično pokritje manjkajočih poglavij iz zgodovine slovenskega prevajanja.

7 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje Sienkiewicza / Prevajalska dejavnost v slovenski diaspori v ZDA med obema vojnoma

8 Priporočeno branje

Hladnik, Miran 2009. *Slovenski zgodovinski roman*. Ljubljana: ZIFF.

Monografija poleg izčrpnega popisa slovenske izvirne daljše zgodovinske pripovedne proze vsebuje tudi poglavje o prevedenih zgodovinskih romanih in poglavje o nemškem zgodovinskem romanopisju.

Hladnik, Miran 2014. »Začetki slovenskega feljtonskega romana.« V *Začetki evropskega feljtonskega romana*, uredil Norbert Bachleitner, 123–180. Ljubljana: Znanstvena založba FF in Alma mater Europaea.

Dobra tretjina feljtonskega romanopisja v slovenščini spada v žanr zgodovinskega romana. Velik del prevedenih feljtonskih romanov je izšel v slovenskem časopisju v Združenih državah Amerike. Gl. tudi Feljtonski roman, Wikivir.